

Det rådnende lig

JACOB BACH RIIS

Kan billedet af rådden hud i en muldet skovbund overhovedet sige os noget? Med fokus på det abjekte og grænsen mellem krop og jord dykker artiklen ned i kvalmen og analyserer Sally Manns fotografi af et rådnende lig. Gennem filosofi og biologi undersøges døden ikke som ophør, men som en forandring i livets flow. Netop ligets opløsning udfordrer menneskets selvforståelse og peger mod en økologisk tænkning, hvor menneske og natur er dybt sammenfiltrede.

Hvad kvalme betyder

The human corpse, seen with God, i.e. with dualist Christian thought as lens, and inside of a scientific framework, defined by classic Cartesianist outlooks, which are still influential in biomedical views on the body as base mechanics, is precisely what produces the dead body as abject. (Lykke, 2022, pp. 82-83)

Om hudens møde med jorden

Fotoet er i sort-hvid, og det tager mig noget tid at skille plamagerne fra hinanden. Jeg er for langt nede i motivet, før det går op for mig, hvad det er, jeg

ILL. 1
Sally Mann, fotografi fra serien *What Remains?*, 2003. © Sally Mann. Courtesy Gargosian.

har for mine øjne. For sent rammer erkendelsen mig... Det er et rådnende lig. Fotografiet er taget af den amerikanske kunstner Sally Mann (f. 1951) og stammer fra fotoprojektet *What Remains*, der både er udkommet som bog i 2003 og produceret som udstilling i 2004. *What Remains* indeholder 80 billeder med tilhørende tekst opdelt i fem kapitler, hvor mennesker og dyrs jordiske eller materielle efterliv undersøges fra forskellige perspektiver. Det er en svær serie at komme igennem. Lige dele kvalmende og dragende: *Hvad er meningen med disse billeder og dette projekt? Hvorfor overhovedet undersøge, endsige blot se på noget så ulækkert? Og i relation til temaet, hud: Kan billedet af rådnende hud i en muldet skovbund og den kvalme, synet af det bærer med sig, overhovedet sige os noget?*

Det klamme – betydningens grænse

Det klamme, ulækre, ubehagelige og frastødende ved oplevelsen af den rådnende krop lader sig måske bedst beskrive gennem den franske feministiske tænker Julia Kristevas (f. 1941) begreb, *det abjekte*. Det abjekte repræsenterer noget, som er afstødt af subjektet, men som samtidig ikke kan løsrives fra det og ikke kan placeres som et objekt – ofte eksemplificeret som (men ikke begrænset til) slim, snot, blod, lort osv. Det abjekte deler ifølge Kristeva kun en kvalitet med objektet: at det ikke er subjektet. Og hvis objektet er det, som gennem modstillingen med subjektet skaber en slags orden (et system af betydning), er det abjekte netop den amorfe kraft, som fører subjektet hen, hvor modstillingen mister sin mening (Kristeva 1982, p. 2). Derfor kan det abjekte karakteriseres som det, der får betydning til at bryde sammen og lokaliseres der, hvor subjekt/objekt-distinktionen mister mening. Kristeva beskriver den døde krop, set uden for religion og videnskab, som den yderste abjektion (Kristeva 1982, p. 4). Det skyldes, at det er der, hvor mennesket afstøder sig selv. Liget inkarnerer subjekt/objekt-distinktionens kollaps (Kristeva 1982, p. 1ff), fordi det på én og samme tid helt bestemt *er* og absolut *ikke er* den afdøde – et vilkår, som ofte benævnes ligets paradoks (Jonas 1965, p. 4ff). På den måde er liget en slags ontologisk mysterium – ikke længere subjekt, ej heller blot et objekt. På et betydningsmæssigt plan kan liget ikke forstås som et objekt, fordi vi ikke formår at adskille det fra det levende subjekt (se f.eks. Hallam og

Hockey 2001, p. 14) – og i biologisk forstand lever myriader af mikroorganismer videre på og i liget, en slags ny intentionalitet, der får kroppen til at rådne og formulde (se f.eks. Radomska 2020, pp. 9-10). I liget forstyrres systemer, orden og identiteter, de erstattes af kompositte, tvetydige uklarheder (Kristeva 1982, p. 4). Liget er ikke uklart, fordi det er uhyggeligt, men uhyggeligt, fordi det er uklart.

At 'læse' råddenskab fordrer sensitivitet for uklarheder og tvetydige betydningsområder. Derfor følger denne tekst også teori, som søger ned i begrebernes tvetydigheder, eksempelvis den feministiske teoretiker Rosi Braidottis (f. 1954) videreførelse af det antikke begreb *zoe*, hvorigennem hun forsøger at forstå liv som en amorf sammenfiltret snarere end en mængde autonome, levende individer, som tilsammen danner et netværk (et økosystem) (se eksempelvis Braidotti, 2008). Ligesom Braidottis begreb vil den politiske teoretiker Jane Bennetts (f. 1957) begreb om *levende materialitet* (vibrant matter) og filosoferne Gilles Deleuze (1925-1995) og Felix Guattaris (1930-1992) begreb for *molære* og *molekylære* processer være måder at forstå ligets rådnen og kroppens sammenbrud på. Endelig cirkler teksten om netop det punkt, hvor den døde hud møder skovbundens muld – og i lyset af Braidottis omkalfatring af livet og dertil også økologiens væsen, knyttes huden og mulden til den engelske kemiker James Lovelock (1919-2022) og den amerikanske mikrobiolog Lynn Margulis (1938-2011) Gaia-hypotese, som et forslag til, hvordan råddenskab og død, kan forstås som økosofisk kosmologi.

Denne tekst er skrevet med to forskellige stemmer, en, sat i kursiv, som nærlæser billedet, som forsøger at dykke helt ned i mødet mellem den rådrende hud og mulden, og som forsøger at registrere 'det klamme', samt hvordan oplevelsen forplanter sig kropsligt i værkopleveren. Den anden stemme er mere akademisk gængs og forsøger at rammesætte liget, huden, råddenskab og jorden. Intentionen er at skabe en teleskopi, hvor de nære sansninger, de idiosynkratiske oplevelser af klamhed, bruges som en motor for at fortolke kunstværket, der fører dets betydning ud i større økosofiske idéer og åbner muligheden for, at filosofi kan være en situeret sansning lige så meget som en tænkning.

What Remains?

Ved tre lejligheder op til *What Remains* blev Sally Mann konfronteret med døden: Hendes fars død, hvor hun var til stede; hendes greyhound Evas død; og en episode, hvor politiet skød og dræbte en undvegen kriminel i skoven bag hendes gård i Lexington, Virginia. I bogen og udstillingens første del undersøger Mann de opgravede rester af Eva, efter den har ligget i jorden i et år. Herefter følger resultatet af Manns besøg ved University of Tennessee's antropologiske faciliteter til at studere menneskelig forrådnelse med henblik på at producere forensisk viden. Her undersøger hun rådne lig; stedet hedder i folkemunde en *Body Farm*, og det er herfra fotoet ovenfor stammer. De følgende to 'kapitler' beskriver åsteder, henholdsvis det skovområde, hvor det amerikanske politi skød og dræbte den undslupne fange, og slagmarken Antietam, hvor det blodigste slag under den amerikanske borgerkrig udspillede sig – visuelt røber ingen af stederne noget om de dramatiske begivenheder. Udstillingen og bogens sidste kapitel består af close-up fotografier af Manns egne børn.

Det ser ud som om, den nederste del af hovedet, der hvor det møder underlagets visne plantedele, er kollapsede. Der er for kort fra resterne af øret til underlaget, måske er de indre dele, som før gav facon til krop og ansigt blevet bløde og smattede. Det ser næsten ud som om, hovedet smelter ned i bladene og jorden. Som en uvelkommen erindring dukker smagen af mit seneste måltid op i mundens bagerste regioner, og min tunge svulmer op så den føles flere størrelser for stor. Instinktivt kigger jeg ned og forsøger at samle mig. Jeg vender tilbage til mødet mellem ansigt og jordbund, og bemærker den mugnende, hårede, spindelvævsagtige tekstur, som kravler op over de rudimentære strukturer af det indfaldne ansigt. Måske kan jeg se de lukkede øjne, og måske kan jeg se resterne af næsen, helt nede ved jorden; eller måske er det steder, hvor huden er faldet sammen og har lagt sig i folder. Den læderagtige hud er flere steder åbnet, eller revnet, dog er det i sortheden stadig svært at bedømme viskositeten og tekturen af det bagvedliggende og skelne de enkelte dele. Ansigtet er på sin vis så meget i opløsning, at det er svært at dechifrere elementerne og svært at bedømme alder eller køn. Endnu engang løber en gysende sitren gennem mine fingre, det kryber i mine arme og op ad min ryg, midt i tungens tilbagevendende tyknen og gåsehuden er

jeg taknemmelig for fotografiets sort-hvide æstetik. Det skaber i det mindste lidt distance til virkeligheden, og jeg kan kun forestille mig de brune, sorte, lilla eller rødlige misfarvninger af huden, som fotoet kunne have vist. Farver havde gjort det hele for virkeligt. Men det kunne måske have hjulpet med at afgøre, om det, der antageligt er skulderen, er nøgen eller beklædt – om det er indtørret hud eller læder, og om det er en knogle, der har perforeret overfladen. I hård kontrast til hudens mørke står hårets lys, der tegner sig som en glorie over det opløste ansigt – som et sidste glimt af menneske.

ILL. 2

Sally Mann, fotografi (detalje) fra serien *What Remains?*, 2003. © Sally Mann. Courtesy Gargosian.

At det er svært at skelne de sort/hvide former; at det er svært at gennemskue forskellen mellem hud og jord, er centralt for værket. Der er flere steder, hvor det tilsyneladende er en pointe at skabe et motiv, som ikke tegner sig klart – en uklarhed, som forplanter sig ind i værkets betydningsrum. Visuelt gør den manglende farve og ansigtets mudrede aftegninger det svært for mig at se, hvor kroppen, ansigtet og huden slutter, og andre elementer

tager over. Collodion-fremkaldelsesprocessen, opfundet i midten af det 19. århundrede, giver en dunkel, mørk tone med let flydende kanter, som understøtter det uklare udtryk. Dog tegner skulderens læderagtige hud sig klart og står skarpt, så vi kan se den gennembrudte overflade, og knoglens perforering af skulderen. Skulderhudens klart tegnede topografi står i kontrast til baggrundens amorfe sort/hvide plamager og forgrundens næsten lige så uskarpe nedfaldsløv. Konsekvensen af den sort-hvide æstetik, og de svært adskillelige elementer giver huden og jorden et udtryk, hvor den ene nærmest smelter over i den anden, og de sort/hvide farver giver også hud og jord et delt farveskema, forskyder dem ind i samme felt – ind i en slags objekt lighed mellem jord og forvitret hud.

Jeg prøver at glemme fotografiets motiv for i stedet at fokusere på lige dér, hvor ansigtet møder jorden. Lige dér, hvor ansigtets sorte hud, bag et lag af spindelvæv eller mugsvamp, møder bladene og jorden. Jeg kan se næsen, hvis form tegnes af det hvide højlys på dens klæge overside og den skygge, den kaster ned på underlaget. Men omkring næsen ser jeg kun blødt changerende gråtoner; netop her, hvor de to overflader eller elementer mødes – kroppen og jorden – er der ikke andet end en slags tåge. En gråtone, som jeg ikke kan afgøre, om er et meget fintmasket spindelvæv eller håret mug.

ILL. 3

Sally Mann, fotografi (detalje) fra serien *What Remains?*, 2003. © Sally Mann. Courtesy Gargosian.

Værket og Manns fotografiske undersøgelse starter med et menneskelig og ved den menneskelige død. Men det slutter ikke dér. Tilsyneladende falder den død, som fotoet viser, ikke nødvendigvis sammen med et ophør af liv som sådan. Den menneskelige død, også kaldet somatisk eller klinisk død, har været defineret forskelligt gennem tiden, fra ophør af vejrtrækning, hjertet der stopper til hjernedød og siden hjernestammedød¹. Uanset definition er den somatiske død sidestillet med ophøret af det menneskelige individs interne intentionalitet. 'Problemet' i den henseende er bare, at kroppen fortsætter – den størkner ikke, men fortsætter sin bevægelse og sin livfuldhed. Blot nu ikke med menneskets hysteriske hurtighed, men i et langt mere sindigt og drævende, langsommeligt, rådnende tempo.

Hvad sker der med kroppen, når den 'dør'?

Den menneskelige død har i sagens natur en række konsekvenser for kroppen, hvoraf mange er synlige på huden. Når hjertet ikke længere pumper blodet rundt, og lungerne ikke længere ilter blodet, indtræder *pallor mortis*. Som navnet antyder, indebærer dette stadie, at huden bliver bleg (stadiet er særligt synligt for mennesker med hvid eller lys hud). Fænomenet indtræder efter omkring 20 minutter og varer op til 3 timer, hvorefter det afløses af *liver mortis*, hvor blodet synker ned i kroppen og koagulerer langsomt. Det danner blå mærker på huden i de områder, som er lavest placeret og er tydeligst i de første 8-12 timer efter døden. I de områder af kroppen, som er i direkte kontakt med underlaget eller omgivelserne, er kapillærene sammenpressede, og de områder forbliver blege. Herefter følger *algor mortis*, hvor kropstemperaturen falder. I dette stadie ændres det ydre udtryk ikke, men de ændrede temperaturforhold har konsekvenser for kroppens mikrobiologi, og bakterier formerer og udvikler sig i nye retninger. Efter *algor mortis* indtræder det sidste af de tidlige post-mortem stadier, *rigor mortis*, dødsstivhed. Musklerne tilføres ikke længere ilt og stivner som følge heraf. Efter de tidlige post-mortem stadier indtræder den egentlige nedbrydning af legemet. Nedbrydning af protein er en naturlig proces, som følger den biologiske homøostases ophør², dvs. når blodet ikke længere ruller, når der ikke længere indtages næringsstoffer og ilt, når temperaturen ikke længere holdes stabil osv., vil bakterier fortære og

nedbryde kroppens proteiner. Bakterierne udskiller gasser og ligvæsker, som får kroppen til at 'hæve' og kan nogle gange få huden til at revne, hvorved bakteriegas og væske siver ud. Det indre vildtvoksende liv bliver stadigt tydeligere, som huden gennembrydes. Hele maveregionen hæver, huden ændrer farve, og der dannes blærer. Siden skifter blodårer farve og bliver synlige på huden, og store hudområder skifter farve og bliver sorte. Brusk og bløddele nedbrydes og gør ofte den døde uigenkendelig. Som huden nedbrydes, afsløres mere og mere af skelettet og de underliggende strukturer, til forrådnelsesprocessen når skeletstadiet. Kroppen fortæres også af dyr og organismer udefra, som bosætter sig i kroppen, spiser af den og lægger æg i den (Vass, 2001, pp. 190-192). Fra et mikrobiologisk perspektiv, virker den menneskelige død langt fra som et ophør, men som forandring, en eksplosion af vildtvoksende liv.

Kroppens bevægelse ophører altså ikke med døden (som den burde, hvis vores subjekt/objekt-distinktion skal opretholdes), i stedet kommer en ny mikrobiologisk intentionalitet til syne. Filosoferne Gilles Deleuze og Félix Guattari foreslår at forstå bevægelse som enten *molær* eller *molekylær*, og netop de to begreber kan hjælpe med at forstå den forandring, som døden forårsager. Molær og molekylær er ikke binære modsætninger, de er snarere forskellige lag, intensiteter, hastigheder eller konstellationer. Molære processer er placerbare, højt organiserede og repræsenterbare. De kan udtrykkes og opfattes, de er klart afgrænsede og har definerbare egenskaber, der er tilpasset andre molære aktører – de er som afgrænsede ting og individer i et system (Deleuze og Guattari, 1988, pp. 57, 216, 222). Molekylære processer derimod er uafgrænsede, amorfe, uregerlige, en slags mangfoldighed af tilblivelser, som eksisterer uden for det perceptible (for mennesker), men på ingen måde uafhængigt af eller uden for molære strukturer (Deleuze og Guattari, 1988, p. 39ff). Set med menneskekroppen som eksempel befinder individet, intentionaliteten og det, vi kalder 'menneske' (herunder den af huden afgrænsede krop), sig på et molært niveau. I modsætning hertil befinder den mikrobiologi vi har på huden og i kroppen, som vi er fuldstændig afhængige af, og som vi, i et eller andet omfang, bebor kroppen sammen med, sig på et molekylært niveau. Der er ikke en umiddelbar synlig bevægelse, og i det lys beskriver fotografiet 'livets', som ikke nødvendigvis er menneskets, skifte fra molær til molekylær bevægelse og signifikans.

Råddenskabens ø

Hver gang jeg ser dette kunstværk, slår det mig på samme måde. Jeg har kigget på det hundredvis af gange over de seneste år. Alligevel slår det aldrig fejl; jeg kan smage mit seneste måltid, mine øjne suges ind i det sorte område, hvor ansigtets sorte hud dækkes af det slørede væv og møder jorden. Huden har en let skinnende eller olieret overflade, og jeg har en fuldstændig klar fornemmelse i mine fingre af den oplevelse, det ville være at røre ved huden. Det er lige ulækkert og afskyeligt for mig hver gang.

ILL. 4

Sally Mann, fotografi (detalje) fra serien *What Remains*, 2003. © Sally Mann. Courtesy Gargosian.

Hvis kroppen skulle være det blotte objekt, hvorfor fortsætter den så sin rådnende, molekylære bevægelse? Hvorfor performer den som levende, når den burde være død? Heri findes kilden til ligets vederstyggelighed – skønt det burde opføre sig som et velopdragent objekt og forholde sig i ro, åbne sig for vores betydningssystem og lade sig fikseres i det, så sker det ikke. Liget lever videre, det bevæger sig – uden dr. Frankensteinske innovationer,

men blot ved den allerede iboende mikrobiologiske mellemkomst, lever liget. Med menneskeindividets forsvinden får kroppen nyt liv, en ny molekylær intentionalitet, som bevæger kroppen og besværliggør dens fiksering som objekt i et betydningssystem.

Afsky eller abjektion bliver tegn på, at der er noget, vi ikke forstår, at der er noget, som savner forklaring, som savner en ramme, savner at blive set og hørt. Jo mere jeg ser på Manns foto, des mere ser jeg også hendes fotografiske undersøgelse som en måde at dykke ned i det ulækre, ikke for at vi skal chokeres, men for at forstå og forklare.

Når hun lader landskabet vokse op over kroppen, som selv synker ned i samme landskab, er det en måde at forbinde det molære niveau med et molekylært niveau, hvor det menneskelige ikke forsvinder, men går ind i en ny tilblivelse. En kosmologi, der giver en nogenlunde meningsfuld ramme til en ellers meningsløs proces af opløsning. Måske er det et skridt mod at af-abjektivere rådrende lig ved at omdirigere afskyen og rette den mod ideen om cirkulation af al materie. Som blodet synker til de nederste dele, mikroorganismer i tarmen nedbryder vævet og udskiller væsker, grænserne bliver blødere, kroppens indre gennembryder huden og afslører sig selv, fluer og maddiker bebor kroppen, tager kroppen mere og mere form af et økosystem fremfor en menneskekrop. I mikrobiologiske termer er den rådrende krop en slags beboet klode. Og endelig når kroppen bliver flydende og siver ned i jorden, skaber den en: “decomposition island’, a highly concentrated area of organically rich soil” (Costandi, 2015).

Bag kvalmen – og om livet

Ordet ‘humus’ i betydningen jord har rod i det proto-indo-europæiske ord ‘dhghem’, og det samme gælder ordet ‘human.’³ Således er mennesket og jorden vævet sammen fra tidlig tid, og det er på sin vis ganske passende, at liget (det efter-humane) bliver til humus – de sorte næringsrige organiske materialer, der er en af hovedkomponenterne i muld. Filosofen Rosi Braidotti har i sin bog *The Posthuman* hæftet sig ved netop sammenbruddet af individets autonomi og den menneskelige exceptionalisme og følger via en deleuziansk metode alle tings forbundethed (Braidotti, 2013, p. 1). Heraf følger også livets forbundethed, af hende betegnet *zoe* og forklaret som

en slags fælles betegnelse og forbindelse mellem alt levende. *zoe* optræder ofte sammen med begrebet *bios*. Det er oprindeligt græske begreber, som kendes fra blandt andre Aristoteles, men som i nutidig kontekst er 'genopdaget' af den italienske filosof Giorgio Agamben. *Zoe* og *bios* beskriver henholdsvis 'det blotte liv' overfor det 'kvalificerede liv' (Agamben, 1998, p. 1). Begreberne bliver videreført af Braidotti, og for hende indebærer begrebspaaret et hierarki, hvor *bios*, i hendes version defineret som politisk, diskursivt og intelligent kvalificeret liv, vurderes mere værdigt og værdifuldt end *zoe*, der defineres som generativt, vitalistisk før-menneskeligt liv (Braidotti, 2008, p. 12). En del af Braidottis kritik af moderniteten, som hun fremsætter i *The Posthuman*, er, at grundlaget for *bios* er baseret på vestlige, maskuline og mest væsentligt i denne sammenhæng menneskelige kvaliteter – *bios* er nærmest hellig, mens *zoe* i allerhøjeste er "gritty" (Braidotti, 2008). I denne distinktion anes også antydningen af en krop/sind, krop/sjæl eller krop/ånd adskillelse, og fraværet af en eller anden form for rationalitet og intentionalitet nedsænker liv i en form for pulserende livssuppe, grænseløs og utydelig, som vi ikke kan få greb om (Braidotti, 2008, p.12). Døden er som resultat heraf ligeledes antropocentrisk (Lykke, 2022, p. 7ff), og vores definition af den har ikke, eller kan ikke rumme, livet som et kontinuum. Det er på sin vis *bios*-livet, der dør, mens *zoe*-livet fortsætter (i den optik er eksempelvis ligbrænding og begravelse en effektiv fortrængning af det vildtvoksende *zoe*-liv).

Det, Manns foto holder frem for mig i mødet mellem huden og jorden, er livets fortsættelse – *zoes* sejr – liget nægter at blive roligt, det bliver ved, det går ned i jorden, bliver næringsstoffer, danner nye forbindelse etc. Det er i uklarheden mellem hud og muld, at tingenes indfiltrethed står tydeligst frem – nok er vi individer, men vi er det ikke alene men sammen med andre – og når vi ikke længere er her, indgår vi nye forbindelser. En af grundene til, at det giver kvalme, er, at det udfordrer mig ontologisk og stiller spørgsmål ved den måde, jeg opfatter menneskets og mine egne rammer på – jeg forstår livet som *bios*, men her er en *zoal* vision, hvor livet pulserer videre tilsyneladende uden at tage nogen form for hensyn til den menneskelige (*bios*) død. Den første opgave, Mann giver os, er at dykke ned i kvalmen, ind i den fysiske/kropslige manifestation af grænser i opløsning. Når jeg ser den menneskelige form smuldre, er det uden tvivl

noget, der minder om at opleve meningsløsheden af vores eksistens i mødet med døden. Jeg ser på en eller anden måde min egen skæbne reflekteret – ikke at jeg skal ligge rådnende i en skovbund, men *dø skal jeg*, og det er en ubehagelig vision. Den æstetiske appropriering mellem menneskekroppen og jorden lader imidlertid også en anden betydning tage form, en slags øko-eskatologi. Det bliver tydeligt, at den materie, der er menneskets krop (min krop), ubekymret fortsætter sin materielle, drevende progression ind i nye former. Det er ikke en ny intentionalitet, der opstår; den var der hele tiden, men bliver blot mere synlig i forrådnelsen – nok er min krop menneskelig, men ikke fuldt ud. Huden, tarmene, maven, lungerne osv. beboes af bakterier – en slags: “alien’ quality of our own flesh (...) [Reminding] humans of the very *radical* character of the (fractious) kinship between the human and the nonhuman. My ‘own’ body is material, and yet this vital materiality is not fully or exclusively human. My flesh is populated and constituted by different swarms of foreigners (...) the *its* outnumber the *mes*.” (Bennett, 2010, p. 112).

I Jane Bennetts forestilling om materialitetens livlighed rekonfigureres kroppen nærmest til, også før den menneskelige død, at være et økosystem, hvori vi kun er en af beboerne. En slags homøostatisk økosystem, hvor balancen opretholdes, så længe organismen fungerer, og når nogle funktioner ændrer sig radikalt, forandres økosystemet og approprierer sig et nyt system, i et *zoëalt* flow.

Planetær homæostase

Det første citat i *What Remains*-bogen stammer fra den franske teolog Jacques-Benigne Bousset (1627-1704):

All things summon us to death;
Nature, almost envious of the good she has given us,
Tells us often and gives us notice that she cannot
For long allow us that scrap of matter she has lent...
She has need of it for other forms,
She claims it back for other works.
(Mann, 2003, p. 11)

I et sådant perspektiv præsenterer Manns foto os også for en monistisk kosmologi, hvor vores materie og universets materie er af samme slags, som var de indviklede i hinanden. Intet sted så tydeligt som i huden og jordens kollaps ind over hinanden. Måske nok ulækkert, men også med noget andet bag vederstyggeligheden, en fortælling om menneskets plads i en planetær homøostase.

Homøostase er et begreb, som kan betegne en række forskellige feedback systemer, men det bruges ofte i biologisk forstand. Menneskekroppen såvel som andre organismer kan forklares som homøostatisk systemer, dvs. et system, hvor forskellige funktioner virker ind på hinanden og skaber en balance – holder kropstemperaturen stabil, kontrollerer og justerer mængden af vand, CO₂, ilt, salt og surhedsgrad i kroppen. Begrebet er imidlertid også blevet bredt ud til at dække større systemer såsom økosystemer, hvori mennesker såvel som andre organismer indgår. Ydermere inkluderer disse systemer også abiotiske elementer og materier (eksempelvis næringsstoffer og geologiske kræfter), der ligesom organismer udgør komponenter i et større system – i et planetært økosystem (se eksempelvis Dyke og Weaver, 2013). Uden nødvendigvis at tage stilling til rigtigheden af disse teorier er det i denne sammenhæng tilstrækkeligt at fremhæve deres eksistens, da netop idéen er nok til at antyde det fortolkningsunivers, Manns fotografi kan kanalisere. Den britiske forsker og miljøforkæmper James Lovelock og den amerikanske biolog Lynn Margulis fremsatte i deres fælles artikel “Atmospheric homeostasis by and for the biosphere: the Gaia hypothesis” fra 1974 deres Gaia-hypotese:

the total ensemble of living organisms which constitute the biosphere can act as a single entity to regulate chemical composition, surface pH and possibly also climate. The notion of the biosphere as an active adaptive control system able to maintain the Earth in homeostasis we are calling the ‘Gaia’ hypothesis, Lovelock (1972). Hence forward the word Gaia will be used to describe the biosphere and all of those parts of the Earth with which it actively interacts to form the hypothetical new entity with properties that could not be predicted from the sum. (Lovelock og Lynn, 1974, p. 3)

Det som mødet mellem den sortnende hud og jorden, viser os, kunne i samme grad være et udkast til en Gaia-teori. Mann viser, hvordan vi vender tilbage til jorden: i grænsrummet mellem hud og muld negeres

menneskets særlighed, og det nedsænkes i naturen. Her bliver det bosted for andre organismer og bliver sin egen lille næringsrige 'decomposition island'. Som om der er en slags rationel pseudo-intentionalitet ved bakteriernes omsætning af proteiner, og der skabes en slags kvalifikation på tværs af arter. At død og forrådnelse netop handler om næringsstoffer og planetær homæostase, betyder, at det *zoale* får en kvalifikation og bliver en slags *bios*-sfære, som ikke kun handler om mennesker, men langt større systemer. Dét resulterer dog ikke i en total inklusion, og der vil være et udenfor, hvor livssuppen skvulper rundt for nogle gange at sjaske ind i vores systematiske og meningsfulde univers. Perspektivet i kvalmen og den ubehagelige fornemmelse, fotografiet skaber, er tegn på en ontologisk udfordring. Noget af det, som dukker op, hvis og såfremt udfordringen tages op, er en fortælling om tingenes forbundethed.

Hvorfor er der meningsfuldt bag kvalmen?

Hvor bor det smukke i det rådnende lig, og hvad er det for en erkendelse, vi kan få af at udfordre og søge ned i kvalmen? Nok er Manns foto umiddelbart frastødende, men nedenunder eller bag kvalmen, bag det rådnende ydre, gemmer sig en filosofi. En filosofi eller en livsanskuelse, som går i rette med individets ukrænkelighed. Nok handler værket om død og døde mennesker, men det handler også om liv, om cirkularitet om at flytte ego'et mod øko'et. Netop i hudens møde med jorden tydeliggøres skiftet fra den ydre menneskelige ham til et sprudlende økosystem – bakteriernes topografiske aftryk, hvor 'kroppen' siver ud gennem den brudte hud. Den er gået fra elastisk blødhed til en læderagtig, tørret stivhed, der langsomt perforeres af bagvedliggende strukturer, samtidig med at den synker ned i underlaget, mulden. Det er netop pointen her; at flytte fokus fra det objekt som afskyeligt til liv-fuldt (Lykke, 2022, p. 74). Fra afskyeligt hen mod det, der understøtter en anden ontologisk position end den i moderniteten fremherskende (Lykke, 2022, p. 77).

Tages Mann som filosof, er hendes projekt/teori at vise, hvordan menneskelig materie og naturens materie er én og samme ting. Hvordan æstetiseringen af forrådnelsen også er en af-abjektivering og undersøgelse af det ulækre, en deterritorialisering af menneskekroppen ved at afsløre

dens molekylære kræfter og livsformer – alle dens mere-end-menneskelige kvaliteter. Dette åbner mennesket mod en slags øko-kosmologi, hvor vi lever på en måde, der er rettet mod ikke kun os selv, men en planetær homøostase: “If environmentalists are selves who live on earth, vital materialists are selves who *live as earth*, who are more alert to the capacities and limitations – the ‘jizz’ – of the various materials that they are.” (Bennett, 2010, p. 111, (min fremhævning)).

Jacob B. Riis cand.mag. i Kunsthistorie fra Københavns Universitet, Senior Kurator ved Dansk Arkitektur Center og PhD-studerende ved Kunsthistorie, Aarhus Universitet, med projektet (Efter)liv, der undersøger begrebet nekro-kunst som en særlig form for samtidskunst, der bruger lig som materiale.

LITTERATUR

- Agamben, Giorgio: *Homo Sacer, Sovereign Power and Bare Life*, Daniel Heller-Roazen (trans.), Californien, Stanford University Press 1998.
- Bennett, Jane: *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, Durham og London, Duke University Press, 2010.
- Braidotti, Rosi: “The Politics of Life as Bios/Zoe” in *Bits of Life; Feminism at the Intersections of Media, Bioscience, and Technology*, Anneke Smelik og Nina Lykke (eds.), Seattle, University of Washington Press, 2008.
- Braidotti, Rosi: *The Posthuman*, Cambridge, Polity Press, 2013.
- Costandi, Mo: “Life after death: the science of human decomposition” in *The Guardian*, 5. maj 2015, <https://www.theguardian.com/science/neurophilosophy/2015/may/05/life-after-death>, (tilgået 4. november 2024).
- Deleuze, Gilles og Felix Guattari: *Thousand Plateaus – Capitalism and Schizophrenia*, London, Athlone Press, 1988.
- Dyke, James og Iain S. Weaver: “The Emergence of Environmental Homeostasis in Complex Ecosystems” in *PLOS Computational Biology*, vol. 9, no. 5, May, 2013, p. 1-9.
- Hallam, Elizabeth og Jenny Hockey: *Death, Memory and Material Culture*, Oxford, Berg Publishing, 2001.
- Jonas, Hans: “Life, Death, and the Body in the Theory of Being” in *The Review of Metaphysics*, vol. 19, no. 1. september, 1965, p. 3-23.
- Kristeva, Julia: *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, Leon S. Roudiez (trans.), New York, Columbia University Press, 1982.
- Lovelock, James og Lynn Margulis: “Atmospheric homeostasis by and for the biosphere: the Gaia hypothesis” in *Tellus*, vol. 26, no. 1-2, 1974, p. 2-10.
- Lykke, Nina: *Vibrant Death: A Posthuman Phenomenology of Mourning*, London, Bloomsbury Academic, 2022.

Mann, Sally: *What Remains?*, New York, Bulfinch Press, 2003.

Radomska, Marietta: "Deterritorialising Death: Queerfeminist Biophilosophy and Ecologies of the Non/Living in Contemporary Art" in *Australian Feminist Studies*, vol. 35, no. 104, 2020, pp. 116-137. DOI: 10.1080/08164649.2020.1802697.

Vass, Arpad Alexander: "Beyond the grave – understanding human decomposition" in *Microbiology Today*, vol. 28, November, 2001, p. 190-192.

HJEMMESIDER

<https://www.britannica.com>

<https://www.merriam-webster.com/>

NOTER

- 1 Under opslaget *død* i Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/science/death>, besøgt d. 1. november 2024.
- 2 Inden for biologien betegner homøostase det forhold, at systemer og organer i kroppen indvirker på hinandens funktioner, så det indre miljø holdes stabilt.
- 3 Sammensat af to opslag på Merriam-Webster Dictionary på "human" og "humus".